

Kulisne jaslice župnijske cerkve sv. Antona Puščavnika v Železnikih

Anton Sedej

Pogled na prezbiterij s kulisnimi jaslicami Š. Šubica.
Foto: Anton Sedej

Zgodovina in opis

Po cerkvah v Sloveniji so tudi jaslice, ki se postavljajo v obliki kulis, pravimo jim kulisne ali ploskovne jaslice. Te so izdelovali tako zvani mojstri podobarji. Med njimi je bil dobro znan Štefan Šubic iz sosednje Poljanske doline. Šubic je izdelal več kulisnih jaslic po Sloveniji, toda jaslice v Železnikih so

ene redkih, ki so ostale ohranjene in se še danes postavljajo. Podobar Štefan Šubic (1820–1884) jih je za našo župnijsko cerkev izdelal leta 1875, to je eno leto po izgradnji in posvetitvi nove cerkve sv. Antona Puščavnika v letu 1874. V tistem času je bil župnijski upravitelj župnik Jakob Mrak, ki je služboval v župniji od leta 1870 do 1894. Jaslice so montažne, izdelane iz lepljenih smrekovih plošč, le zadnji del

Prizor Rojstvo – osrednja kulisa
jaslic Štefana Šubica.
Foto: Anton Sedej

- kulisa Betlehema, je olje na platnu, ki je pritrjeno na večjem lesenem okvirju. Zvezda repatica je masivni lesorez, zaščiten z zlato bronzo. Posamezne poslikane kulise večjih in manjših dimenzij se postavljajo v podest v obliki ploščatih lesenih čepov ter vodil. Zgornji višji deli so zadaj med seboj povezani z vezniki iz močnejše žice. V sestavu celotne scene sta dva podstavka – podesta, ter sedemintrideset kulis, ki so poslikane z različnimi prizori, ki lepo oblikujejo celoto jaslic, ter tako v svoji izvirnosti prikažejo zgodovinski dogodek Jezusovega rojstva. Osrednji kulisi: Rojstvo in Prihod Treh kraljev, sta ločeni in se postavljata ob določenem božičnem času. Podobar je motive izredno dobro in domiselno poslikal na kulise v olju, kar daje jaslicam še posebno umetniško vrednost in pester izgled.

Pomembni dogodki – obnove in dodelave

V času nastanka so bile jaslice izdelane po meri (na širino) za stranski oltar sv. Andreja, tako da je bila s postavitvijo jasličnih kulis zapolnjena celotna kapela. V času službovanja župnika Valentina Bertoncija, ki je prišel v Železnike leta 1929, v letu 1930, so bile jaslice prvič obnovljene. Restavratorsko delo je opravil podobar Matija Bradaška iz Kranja. V župnijski kroniki je župnik Valentin Bertoncij ob božiču 1930 zapisal: *"Po želji župljanov so se dale popraviti že zavržene Šubičeve 55 let stare jaslice. Preslikal jih je slikar M. Bradaška za 3000 Din. Delal je od 5. do 23. decembra 1930. Posebno mudilo se mu ni in tudi predrag je. To je bila splošna sodba. Sicer so pa jaslice sedaj spet kot nove in*

Ozadje jaslic Štefana Šubica, kulisa Betlehem, olje na platnu. Foto: Anton Sedej

bodo svojemu namenu lahko služile spet 50 let. Bradaška je bil poleg Šubica dobro poznan podobar tistega časa, njegovo delo so zelo lepe in dobro ohranjene kulisne jaslice v Predosljah pri Kranju.

Med drugo svetovno vojno, 23. novembra 1944 zvečer, je bila župnijska cerkev v Železnikih požgana. Naslednji dan, 24. novembra 1944, so domačini iz cerkve reševali notranjo opremo, med katero so bile tudi kulisne jaslice. Sodelovali so pretežno ženske in otroci, saj fantje in moške zaradi vojne niso bili doma. Pri reševanju sta sodelovala tudi domačina Konrad Triller iz Železnikov in Janez Tolar z Jesenovca. Povedala sta mi, da so vse predmete in opremo iz požgane cerkve odnesli k bližnjemu sosedu Viktorju Benediku (1907–1988) in jih varno spravili v garažo. Z vnemo in skrbjo zavzetih domačinov so se tako ohranile tudi nadvse dragocene kulisne jaslice. Po pripovedovanju prič je takrat domačin, ki se je štel za pomembnega moža v župniji, izjavil: "Zakaj še ta šara ni pogorela?" Ob tem lahko razmišljamo, da so se zmeraj naši posamezniki – iz-

jeme, ki niso imeli čuta in pozitivnega odnosa do kulturne dediščine v kraju.

Kulisne jaslice so bile deležne ponovne obnove in dodelave v letu 1947. Verjetno je šlo za slikarska popravila, ker so se kulise ob reševanju med vojno poškodovale in je bilo potrebno poškodbe sanirati. Dela je opravil akademski slikar Rudolf Ott, doma iz Bavarske v Nemčiji. Ott je bil v tistem času nemški ujetnik v taborišču na Jesenicah. Takratna občinska oblast v Železnikih je poskrbela, da je prišel začasno v Železnike ter se priključil delovni ekipi pleskarjev domačinov, med katerimi so bili: brata Jože in Franc Benedičič, p. d. Mežnarjeva, Maks Luznar iz Selc in Tone Kalan, p. d. Fajfarjev s Škovin, ki se je še učil poklica. Rudolf Ott je poleg slikarske obnove jaslic dodelal še dve novi kulisi: Pastirje z ovčko in Pastirja s kamelo. Ott, slikar z akademsko izobrazbo, je zapustil Selški dolini poleg naštetega tudi bogato dediščino oljnih slik in scenske opreme – kulis, ki jih je izdelal za kulturni dom v Železnikih.

Obnova jaslčnih kulis 11. novembra 1993 pri Tonetu Sedeju, Racovnik 48 v Železnikih (od leve: Konrad Triller, Tone Sedej in Tone Kalan).
Foto: Blaž Gregorc

Zadnja večja popravila in dodelave pa so bile na kulisnih jaslicah opravljene po prihodu župnika msgr. Franca Dularja leta 1993. Celotna oprema kulisnih jaslic je bila dolga leta skladiščena za stranskim Marijinem oltarjem. Ob izdelavi novih podestov v cerkvenih klopih pri montaži ogrevanja cerkve smo trije domačini (Tone Kalan, Konrad Triller in Tone Sedej) župniku Francu Dularju omenili, da ima župnija kulisne jaslice, ki pa se že dolga leta ne postavljajo več. 9. novembra 1993 smo skupaj z župnikom opravili ogled stanja jaslčnih kulis. Očitno je čas naredil svoje, saj je bila večina kulis poškodovanih. Potrebno je bilo mizarško in restavratorsko popravilo. Na prošnjo gospoda župnika Dularja, da bi kulisne jaslice popravili in obnovili, smo vse sestavne dele najprej odpeljali v mojo delavnico, kjer sem jih v celoti mizarško popravil. Pri teh delih mi je pomagal prijatelj Konrad Triller. Zatem je zahtevno delo prevzel Tone Kalan, ki je vse kulise očistil in slikarsko popravil poškodbe. Celotna obnova je bila končana do 15. decembra 1993. Navdušenja nad lepoto jaslic ni manjkalo. 20. decembra 1993 se je župnik Franc Dular odločil, naj se te lepe in dragocene kulisne jaslice postavijo pred glavni oltar v prezbiterij, ker bodo na tem mestu v cerkvi najbolj vidne. Navdušeni nad odločitvijo župnika smo se montaže lotili še isti dan. Treba je bilo izdelatičasne lesene podeste in jih prilagoditi novi lokaciji, kajti stari niso bili več kompletni in več sestavnih delov je tudi manjkalo. Pri teh delih so nam priskočili

Tone Kalan, Trnje 8, Železniki, pri delu – obnovi poškodb poslikave kulisnih jaslic. Foto: Anton Sedej

na pomoč še domačini: brata Janez in Lojze Tolar z Jesenovca, Tone Demšar st., p. d. Karlinca, in takratni kaplan Blaž Gregorc. Montaža nam je uspela šele naslednji dan, 21. decembra 1993. Naše cerkvene kulisne jaslice so po dolgem času za božič leta 1993 spet lepšale notranjost župnijske cerkve sv. Antona Puščavnika. Ob prvi novi postavitvi smo ugotovili več pomankljivosti in sklenili, da jih z izboljšavami odpravimo v prihodnosti.

Pri postavitvi jaslic 21. decembra 1994 je Tone Kalan izdelal tri nove kulise: sprednji srednji del, s katerim se je širina jaslčne scene povečala za 30 centimetrov, kar je bolj ustrezalo postavitvi v prezbiteriju, in dve cipresi, ki sta zapolnili vrzel zaradi razširitve. Kalan je nove kulise k poslikavi ostalih originalnih kulis izredno dobro slikarsko prilagodil. Ob tej postavitvi se je v prezbiteriju uredila tudi primerna osvetlitev, kar je dalo celotni jaslčni sceni še lepši poudarek. Za montažo reflektorjev sta poskrbela domačina Tone Bogataj (Log 75) in Jože Frelih, ključar župnijske cerkve.

Pri postavitvi 21. decembra 1998 sva s Kalanom

pripravila vezne montažne kljuge iz močnejše žice, s katerimi sva trdneje povezala kulise med seboj.

Ob postavljanju jaslíc 21. decembra 2000 smo med kulisami namestili štiri fluorescentne svetilke dolžine 120 centimetrov, ki so še dodatno izboljšale notranjo osvetlitev med kulisnimi prizori.

V pripravah na naslednjo montažo sva s Tonetom Kalanom odločila, da se lotiva izdelave dveh novih lesenih podestov, s katerima bi bila postavitve kulis veliko bolj stabilna. 15. oktobra 2002 sva pristopila k delu. Nekaj kvalitetnih smrekovih desk je prispeval Kalan, les sva odpeljala v Martinj Vrh k Lojzetu Trdinu ml., p. d. Mohorču, ki jih je obžagal in poskobljal. Do 17. oktobra 2002 so bili novi podesti izdelani, površinsko pa jih je Kalan zaščitil s primerno akrilno barvo. Na stare podeste se je nekdanje običajno med kulisami polagal tudi mah, kar je povzročalo nevarnost vžiga, ker so bile v neposredni bližini luči ali reflektorji. Z novimi podesti v lepem zelenem tonu pa smo lahko uporabo mahu opustili.

Pred postavitvijo jaslíc za božič leta 2002 so osrednjo kuliso Rojstvo restavrirali v delavnici mojstra Kavčiča v Šentjoštu nad Horjulom. Popravilo je bilo potrebno zaradi razpok, ki so nastale v zadnjih letih in so bile posledica temperaturnih sprememb.

Pri zadnji postavitvi naših kulisnih cerkvenih jaslíc, 20. decembra 2004, pa nas je Tone Kalan nemalo prijetno presenetil z novimi dodatki. Izdelal je dve kulisi, poslikani z ovčkami, ki sta lepo zapolnili sprednji osrednji del jaslíc. Strokovna usmeritev, talent in veliko veselje do jaslíc ter čut za kulturno dediščino in osebni odnos do nje so Kalana navdušili za veliko dela, ki ga je vložil v obnovu in dodelavo naših cerkvenih kulisnih jaslíc.

Postavljanje jaslíc

Naši veliki umetniki in izdelovalci so nam odkrili, da so jim prav jaslíce že v otroštvu prebudile željo po tistem, kar je najlepše, najtoplejše in kar nas tako globoko osrečuje, da se tega ne da izraziti. Obenem pa jaslíce prebujajo ustvarjalnost in nudijo ustvarjalno možnost za izražanje bolj s srcem in duhovnostjo kakor s stilom. Tako pravijo ljudje, ki so največ naredili za jaslíce na Slovenskem, zanje pa so se navdušili v otroških letih, ko so v domačih družinah zaslutili in odkrivali njihovo blagodejno ustvarjalno, oznanjevalno in spravno moč.

Postavljanje cerkvenih jaslíc ima na Slovenskem

Pri postavljanju jaslíc, 20. december 2004, od leve: Tone Sedej, Tone Kalan.
Foto: Konrad Triller

Postavljalci Šubčevih kulisnih jaslic – od leve: Tone Sedej, Konrad Triller in Tone Kalan.
Foto: Anton Sedej (samosp.)

še poseben pomen. Ponavadi so jaslice postavljali domačini, ki so čutili posebno veselje do tega lepega dogodka ob božičnem praznovanju.

Ob navdušenju nad postavljanjem jaslic v domovih – v Bogkovem kotu, kot so temu takrat rekli, se je to veselje prenašalo tudi na postavljanje jaslic po cerkvah širom domovine.

V Železnikih je to delo daljše obdobje (od leta 1929 do leta 1978) zelo skrbno in požrtvovalno s pomočjo svoje družine opravljal mežnar Blaž Gortnar (1907–1980). Odgovornost je prevzel v času prihoda župnika Valentina Bertoncija (1895–1981), leta 1929. Bil je izjemen mežnar, ki je bil zavzeto predan temu delu in je ves svoj prosti čas ter dopust namenil urejanju in olupšavi svetišč, tako župnijske cerkve sv. Antona Puščavnika kot sosednje podružnice sv. Frančiška Ksaverija na domačem pokopališču. Blaž Gortnar je bil redno zaposlen kot poštar na pošti v Železnikih, poleg tega pa je bil zavzet član muzejskega in turističnega društva v Železnikih. Postavljanje jaslic mu je bilo v posebno veselje. Nepozabno nam domačinom ostaja v spominu, kako lepo in natančno je Blaž postavljaval kulisne jaslice v kapelo stranskega oltarja sv. Andreja. Imel je veliko idej

in smisla, da je z dodatki, kot so lučke, in naravnimi materiali vsako leto lepo pripravil in postavil kulisne jaslice. Poleg tega je v cerkvi sv. Frančiška Ksaverija redno postavljaval tudi znamenite jaslice iz lesa, ki jih je izdelal domačin, podobar Tone Klemenčič, p. d. Plnadar, (1844–1927). Tudi po prihodu župnika Maksimiljana Ocepka leta 1959 so se kulisne jaslice postavljale v kapelo sv. Andreja še nekaj let. Še vedno je za to lepo skrbel mežnar Blaž Gortnar s svojo družino, vse do leta 1978, ko zaradi bolezni ni mogel več. K sodelovanju je povabil domačina Jožeta Šmida, p. d. Kordežovega, ki ga je zanimalo delo cerkovnika. Jože je bil redno zaposlen v tovarni Niko Železniki. Blaž Gortnar je umrl 20. avgusta 1980, z njim je župnija izgubila vestnega mežnarja in zavzetega postavljavalca cerkvenih jaslic.

Postavljanje kulisnih jaslic je bilo dokaj zahtevno delo, zato je novemu mežnarju Jožetu Šmidu (1943–2000) prišel na pomoč Lojze Tolar, p. d. Kartarn, z Jesenovca. Lojze Tolar mi je povedal, da sta kasneje kulisne jaslice nekaj let postavljala tudi skupaj s Tonetom Benedičičem (1932–1987), p. d. Gasnim Tončkom, z Racovnika. V tistem času je župnik Maksimiljan Ocepka kupil nove jaslice – kipe iz

gline, pri akademskem kiparju Viktorju Konjedicu v Stražišču pri Kranju. Takrat so v cerkvi postavljali samo ene jaslice in ni bilo v navadi, da bi jih posebej postavljala tudi mladina. Šubičeve kulisne jaslice so tako ostale več let pospravljene za stranskim Marijnim oltarjem.

Po temeljitem popravilu v letu 1993, kot je bilo že omenjeno, pa smo kulisne jaslice pričeli ponovno redno vsako leto postavljati v prezbiterij. Za ta lep običaj poskrbimo jasličarji: Tone Kalan, Konrad Triller in Tone Sedej. Obnovljene kulisne jaslice podobarja Štefana Šubica so nas nagovorile k ohranjanju te lepe slovenske tradicije. Veliko strokovnih izkušenj smo pridobili tudi v Društvu ljubiteljev jaslic Slovenije, katerega člani smo od ustanovitve 14. novembra 2001. Vzpodbudno in pohvalno je, da se v naši župnijski cerkvi poleg kulisnih jaslic že več let pri stranskem oltarju sv. Jožefa postavljajo še klasične jaslice – kipci iz gline in lesa; za postavitev ponavadi poskrbi kaplan z mladino.

Odmevi in zaključek

Na drugo adventno nedeljo, 5. decembra 1993, je v 15. številki župnijskega glasila Občestvo župnik Franc Dular zapisal: *"Naši možje obnavljajo naše častitljive Šubičeve jaslice, ki bodo dobile v cerkvi vidno mesto. S tem želimo tudi mlademu rodu vzbuditi spoštovanje do stvari, ki so jih naši predniki naredili z veliko vero, ljubeznijo in čutom za umetnost."*

Ob božiču 1993 pa je v glasilu Občestvo, 18. številka, o jaslicah zapisal: *"Jaslice ponazarjajo osrednji dogodek Božjega učlovečenja. Kakor spada k oltarju križ, tako je prav, da so tudi jaslice v središču svetišča ... Hvala vsem, ki ste se trudili okoli njih ... Prav je, da ta dragocena umetnina, s kakršno se lahko ponaša le malokatera cerkev, ne obleži zavržena ... Oglejte si jih od blizu in daleč!"*

Naše cerkvene kulisne jaslice so dobivale v slovenskem prostoru vse večji odmev. V letu 1995 smo nekaj najlepših kulis dali na ogled na razstavi jaslic, ki je bila v novi galeriji Družine na Krekovem trgu v Ljubljani.

Obe osrednji kulisi jaslic Štefana Šubica, Rojstvo in Prihod Treh kraljev. Foto: Anton Sedej

V letu 1996 so bile posnete na video kaseto. Za snemanje je strokovno poskrbel snemalec Tone Mlaker iz Srakovelj pri Kranju. Video gradivo je bilo naročeno s strani patra dr. Leopolda Grčarja z Brezj, ki je in še vedno raziskuje zgodovino jasličarstva v domovini pa tudi zunaj meja Slovenije. Ob baziliki Marije Pomagaj na Brezjah je pater dr. Leopold Grčar, ki je tudi predsednik Društva ljubiteljev jaslic Slovenije, v sodelovanju s kranjskim muzejem uredil stalno muzejsko razstavo jaslic *Sončna pesem*. V to zbirko sem 1. oktobra 2002 dodal dva foto posnetka – povečavi detajlov kulisnih jaslic iz Železnikov (Rojstvo in Prihod Treh kraljev).

Pomembno mesto je nekaj eksponatov (kulis) Šubičevih jaslic dobilo tudi na naši 1. Razstavi jaslic (od 1. do 8. decembra 2002), ki smo jo v Železnikih pripravili že omenjeni jasličarji. Razstavo smo slo-

vesno odprli na prvo adventno nedeljo, 1. decembra 2002, v prostorih Jegličevega doma. Zanimanja za Šubičeve jaslice je veliko, še posebej se to odraža v božičnem času, ko prihajajo vsako leto obiskovalci od blizu in daleč na ogled naših cerkvenih kulisnih jaslic.

Ob raziskavi zgodovine kulturno-verske dediščine, kot so kulisne jaslice podobarja Štefana Šubica v župniji Železniki, lahko ugotovimo, da se je v večletni praksi izkristaliziralo vprašanje, na kakšen način zagotoviti tej vrednoti primerno zaščito pred poškodovanjem in pozabo. Najbolj zanesljivo se bodo jaslice ohranile tako, da se bodo redno postavljale, pri tem pa tudi redno vzdrževale in obnavljale. Tako bodo lahko kot del dragocene kulturne dediščine Železnikov ostale v okras in ponos prihodnim rodovom.

Viri in literatura :

Leopold A. Grčar: *Jaslice: zgodovina jaslic in njihov oznanjevalni pomen*. Ljubljana: Družina, 1997.

Valentin Bertonec: *Kronika Župnije Železniki*.

Odlomek rokopisa iz leta 1930.

Franc Dular: *Župnijsko glasilo* Občestvo. Št. 15, 1993.

Franc Dular: *Župnijsko glasilo* Občestvo. Št. 18, 1993.

Anton Sedej: Osebni kronološki zapisi o kulisnih jaslicah Štefana Šubica.

Informatorji :

Anton Kalan, upokojenec, Trnje 8, Železniki.

Janez Tolar, upokojenec, Jesenovc 6, Železniki.

Lojze Tolar, upokojenec, Jesenovc 6, Železniki.

Konrad Triller, upokojenec, Racovnik 11, Železniki.

Majda Weiffenbach, Na plavžu 11, Železniki.